

Asia: VN/650/2022

Lausuntopyyntö toimeentulotukilain uudistamiseen liittyvästä hallituksen esityksestä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto toimeentulotuesta annetun lain muuttamisesta

Kriminaalihuollon tukisäätiö kiittää mahdollisuudesta lausua toimeentulotuesta annetun lain muuttamisesta. Esityksessä on tartuttu keskeisiin kokonaisuuksiin ja pyritty parantamaan paljon palveluja tarvitsevien asemaa. Lakimuutoksen jälkeen on tarkkaan seurattava, miten muutokset vaikuttavat asiakkaiden asemaan ja tarpeen mukaan on pohdittava vaikuttavampia jatkotoimia.

Neuvottelukunnat

Valtakunnallisen neuvottelukunnan perustaminen on erittäin kannatettavaa. Uudistuksen vaikutuksia soveltamiskäytäntöihin ja viranomaisten yhteistyöhön voidaan seurata tätä kautta ja neuvottelukunta voisi tehdä esityksiä toimeentulotukea koskevista asioista (5 §). Neuvottelukunnassa olisivat edustettuina STM, hyvinvointialueet ja Kela sekä mahdollisesti muitakin tahoja. Asiakasjärjestöjen edustus olisi tarpeen huomioida.

Sama koskee myös hyvinvointialueille ehdotettuja alueellisia neuvottelukuntia (27 e §), jotka tekisivät esityksiä ja antaisivat lausuntoja toimeentulotukiasioiden käsittelyn kehittämistä ja yhteistyön toteuttamisesta. Perusteluiden mukaan alueelliset neuvottelukunnat voisivat seurata esim. alueen palveluverkkoa. Perusteluissa mainitaan kuntouttava työtoiminta ja työllisyysasiat sekä asumisen kysymykset ja yhteistyön järjestäminen. Neuvottelukuntien tulee ottaa huomioon hyvinvointialueilla toimivat järjestöt ja niiden tarjoamat palvelut. Keskeisiä asioita vankilasta vapautuvien näkökulmasta ovat esimerkiksi hyvinvointialueiden tukiasumispalvelut, vankilassa aloitetun tai Rikosseuraamuslaitoksen kustantaman päihdekuntoutuksen jatkuminen

hyvinvointialueen maksusitoumuksella tai sosiaalisen kuntoutuksen järjestäminen vapautumisen jälkeen. Huomioon on otettava myös vankien läheisten tuen tarpeisiin vastaaminen esimerkiksi puolison vankilaan joutumisen aiheuttama kriisi perheessä ja perheen lasten tuen tarpeet. Myös muiden vankeuslaissa määriteltyjen läheisten, kuten isovanhempien, vanhempien ja sisarusten sekä muiden vangin läheisten tuen tarpeet on otettava huomioon.

Toimeentulotuen laskelma

Toimeentulotukilaskelman kirjaaminen lakiin on erittäin hyvä, koska laskelma on, kuten esityksessä todetaankin, toimeentulotuen toimeenpanossa keskeinen väline (6 §). Esityksen mukaan toimeenpanossa tehtävän laskelman osoittamasta toimeentulotuen määrästä voitaisiin erityisestä syystä poiketa hakijan eduksi välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon turvaamiseksi. Harkinnassa tulisi ottaa huomioon asiakkaalle odotettavissa olevat menot, joihin voitaisiin antaa maksusitoumus. Välttämättömät lääkkeet ja vuokratuotot ovat keskeisiä maksusitoumusasioita.

Haluamme nostaa esille tässä yhteydessä henkilökortin välttämättömyyden. Vankeusrangaistusta suorittavat hakevat usein toimeentulotukea henkilökorttiin. Toimeentulotukilaskelman osoittaessa ylijäämää toimeentulotukea ei yleensä myönnetä (vangin tulona toimintaraha, joka ei toimeentulotukilaskelman ylijäämästä huolimatta kuitenkaan riitä henkilökortin hankkimiseen), minkä seurauksena monet vangit vapautuvat ilman mahdollisuutta henkilöllisyytensä todistamiseen ja niin muodoin myös pankkitilin avaaminen, maksukortin ja verkkopankkitunnusten saaminen on käytännössä mahdotonta. Ilman henkilökorttia on tosiasiallisesti erittäin vaikeaa toimia nyky-yhteiskunnassa.

Toimeentulotukeen sisältyvät menot

Toimeentulotuen perusosan sisältöä tulisi tarkastella jatkossa siltä osin, että puhelimen ja verkkoliittymän kustannukset kuuluisivat perusosaan ja samalla otettaisiin huomioon, että nämä kulut ovat henkilökohtaisia. Näiltä osin toimeentulotuen tasoa tulisi tarkastella ja nostaa.

Kelan hyväksymiä kohtuullisia asumismenoja noudatetaan liian kaavamaisesti. Harkintaa tulisi lisätä edelleen tilanteissa, joissa asunnon vuokra ylittää Kelan hyväksymän normitason. Esimerkiksi vapautuvien vankien on usein hyvin vaikea löytää asuntoa mm. luottotietojen menetyksen takia.

Täydentävässä toimeentulotuessa poikkeaminen asiakkaan eduksi on tärkeää hyvin monenlaisissa tilanteissa, kuten esityksessä ehdotetaan, jotta asiakas saisi hankittua hänelle välttämättömän hyödykkeen. Tämä on erityisen tärkeää ottaen huomioon perustoimeentulotuen alhainen taso. Täydentävää ja myös ehkäisevää toimeentulotukea tulisi käyttää nykyistä useammin esimerkiksi

vuokratien maksamiseen. Ehkäisevää toimeentulotukea tulisi käyttää nykyistä useammin syrjäytymisvaarassa olevien tai jo syrjäytyneiden henkilöiden auttamiseksi ja syrjäytymiskehityksen katkaisemiseksi.

Menettely

14 d § 1 mom toimeentulotukiasiointin saavutettavuus ja esteettömyys eri asiakasryhmien tarpeet huomioiden on erittäin tärkeä muutos. Fyysinen asiointi on mahdollistettava niille, joilla ei ole mahdollisuutta sähköiseen asiointiin laitteiden puuttumisen, tietoteknisen osaamisen tai kognitiivisten haasteiden takia.

Asiakkaan oikeus henkilökohtaisen keskusteluun sekä perustoimeentulotuen että täydentävän tuen osalta on ollut toimeentulotukilaissa jo pitkään, mutta koska tästä mahdollisuudesta ei ole mitenkään tiedotettu, pykälä on käytännössä jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi. Siksi on erittäin tärkeää, että nyt ehdotetaan, että oikeudesta on tiedotettava hakemista koskevien ohjeiden yhteydessä ja asiakasta on myös neuvottava oikeuden käyttämisessä (14 d § 2 mom). Oikeudesta henkilökohtaiseen keskusteluun tulee tiedottaa myös yleisesti (ei vain toimeentulotuen hakemisen yhteydessä) sekä Kelan että hyvinvointialueiden toimesta. Kuten ehdotuksessa todetaankin, tiedottaminen on tehtävä selkeästi eli käyttämällä selkokieltä. Monien toimeentulotuen hakijoiden on vaikea ymmärtää viranomaiskieltä.

Hyvä ehdotus on myös Kelan ja hyvinvointialueen yhteinen tapaamismahdollisuus asiakkaan kanssa tilanteissa, joissa toimeentulotuen hakijan tilanne sitä edellyttäisi. Asiakkaalle tulisi myös oikeus pyytää yhteistä tapaamista (14 d § 3 mom). Yhteisestä tapaamismahdollisuudesta tulee myös tiedottaa.

Maksusitoumuksen (16 §) säätäminen yhdeksi maksamisen tavaksi on hyvä muutos. Maksusitoumus tulee pääsääntöisesti antaa sähköisenä, jolloin se ei leimaisi asiakkaita samalla tavalla kuin paperinen maksusitoumus. Myös vakuuden määritelmä on perusteltua olla laissa.

Perusosan alentaminen

Perusosan alentamisen prosessissa myönteistä ovat asiakkaan kuuleminen ja velvoite osallistua palvelutarpeen arvioon sosiaalihuollossa. Asiakasta voitaisiin myös tavata yhdessä. Prosessi näyttääytyy esityksen perusteella kuitenkin monimutkaiselta erityisesti, jos asia tarkastelee asiakkaan näkökulmasta. Ennen perusosan alentamista asiakkaille annettaisiin siis mahdollisuus selvityksen tekemiseen, mikä voisi joissakin tapauksissa olla riittävää. Alentamisen yhteydessä Kelan tulee kuitenkin ohjata asiakas sosiaalihuoltoon palvelutarpeen arvioon. Tässä jää epäselväksi, ohjataanko

ennen alentamista vai alentamisen jo tapahduttua? Ilmeisesti esityksessä tarkoitetaan, että ohjataan sen jälkeen, kun perusosaa on alennettu jo 20 %, koska päätös toimeentulotuen alentamisesta tulee toimittaa hyvinvointialueen sosiaalihuoltoon tiedoksi ja ilmoittaa hakijalle. Pykälän sanamuodosta jää epäselväksi, mistä Kela ilmoittaa hakijalle, perusosan alentamisen päätöksen lähettämisestä vai hakijan velvollisuudesta hakeutua sosiaalihuollon tarpeen arvioon.

Mikäli ohjaus sosiaalihuoltoon tapahtuu perusosan alentamisen jo tapahduttua, Kela voisi siis edelleen alentaa toimeentulotuen perusosaa ilman sosiaalihuollon arviota. Perusosaa ei saisi alentaa ilman sosiaalihuollon arviota, koska taustalla voi olla moninaisia syitä, esimerkiksi kriisi tai puolison joutuminen vankilaan, jotka tulisi selvittää ja miettiä niihin palvelutarpeet. Palvelu, jota asiakas tarvitsisi voi olla sellainen, jota ei ole tarjolla ja tai johon ei pääse, mikä vaikuttaa siihen, että asiakas ei ole osallistunut tarvittavaan toimenpiteeseen. Palvelutarpeen arvioin tulee olla sellainen, että se palvelee asiakasta kokonaisvaltaisesti ottaen huomioon esimerkiksi terveydellisen tilanteen ja työkykyyn liittyvät asiat.

Sosiaalihuollon lausunto ja Kelan ja hyvinvointialueen yhteistyö

Esityksen mukaan lain tasolla säädettäisiin tälläkin hetkellä toimivasta menettelystä, jossa Kelan tulee ottaa yhteyttä hyvinvointialueen sosiaalihuoltoon tilanteessa, jossa olisi tarpeellista saada sosiaalihuollon näkemys asiakkaan tilanteesta perustoimeentulotuen myöntämisessä (14 e § 2 mom). Kelan yhteydenoton jälkeen hyvinvointialueen sosiaalihuollon arvioi, tarvitaanko SHL:n 41 § mukaista monialaista yhteistyötä tai 15 § mukaista lausuntoa Kelalle. Lausunto voisi koskea perustoimeentulotuen perusmenoja, perustoimeentulotuen alentamista, kiireellistä päätöstä tai muita asiakkaan taloudellisia tietoja (15 §). Ehdotus hyvinvointialueen sosiaalihuollon lausunnon antamisesta Kelalle perustoimeentulotuen käsittelyä varten on erittäin tarpeellinen esitetyissä tilanteissa. Olennaista on myös lausunnon velvoittavuus Kelalle perustoimeentulotuen päätöstä tehdessä ja että poikkeaminen lausunnosta tulee perustella päätöksessä.

Tiedonvaihto viranomaisten välillä

Tiedonvaihto viranomaisten välillä on jäykkää ja tietojen siirtyminen on liian paljon asiakkaan vastuulla. Helposti käy niin, että Kela ei saa riittävästi tietoa asiakkaan asioista. Tiedonvaihdon toimiminen asiakkaiden asioissa on erittäin tärkeää. ja on kannatettavaa lisätä sosiaalihuollon oikeutta välittää tietoja Kelalle oma-aloitteisesti.

Muita huomioita:

Huomioon otettavat tulot (11 §): Esitämme, että laissa säilytetään vähintään 20 % ansiotulojen suojaosuuden määräytys (vähintään 20 § ansiotuloista jätetään ottamatta huomiotta). Lisäksi ehdotamme, että suojaosuutta nostetaan ja se sidotaan elinkustannusindeksiin.

Lakimuutoksen valmistelussa on kuultu viranomaisia ja järjestöjä. Onko asiakkaita kuultu valmistelussa ja jos on, millä tavalla?

Toimeentulotukihakemus tulisi siirtää kuntaan myös niissä tapauksissa, joissa on pelkästään perusosaan sisältyviä menoja. Monien asiakkaiden on lähes mahdotonta ymmärtää, miksi joissakin tilanteissa heidän tulee tehdä uusi hakemus kuntaan, jatkossa hyvinvointialueelle. Asiakkaita ei pitäisi vastuuttaa viranomaisille kuuluvista asioista.

Oman työntekijän saaminen Kelasta edellyttää monesti, että asiakas osaa itse pyytää työntekijää. Työntekijän tehtävä olisi kuitenkin informoida asiakasta tästä mahdollisuudesta.

Kelan työntekijöiden vastaanotot vankiloissa ovat osoittautuneet erittäin tarpeellisiksi ja siksi olisi toivottavaa, että Kela laajentaisi vankiloissa tapahtuvaa vastaanotto toimintaa kaikkiin vankiloihin.

Jatkokeskusteluissa sosiaaliturvakomiteassa tulisi pohtia uudistuksia, joilla vähennetään tarvetta turvautua toimeentulotukeen. Ensisijaisten etuuksien nosto olisi esisijaista.

Sanna Sunikka

Marjatta Kaurala

Toimitusjohtaja

Kriminaaliasiamies

Sunikka Sanna
Kriminaalihuollon tukisäätiö